

Darwin, els camps d'extermini i el pensament pedagògic del neoliberalisme

Darwin, extermination camps and the pedagogical thinking of neoliberalism

Albert Esteruelas Teixidó
albertesteruelas.ub.edu
Universitat de Barcelona (Espanya)

Data de recepció de l'original: febrer de 2013

Data d'acceptació: abril de 2013

RESUM

En aquest article aprofundim sobre la importància dels camps d'extermini en la nostra societat des d'una perspectiva sociopolítica. En primer lloc, sostenim que ni la Shoah ni els camps són un producte de la modernitat, sinó més aviat causa del naixement de la postmodernitat i el neoliberalisme. En segon lloc, exposem el *Lager* com a forma d'entendre la nostra contemporaneïtat. En tercer lloc, analitzem algunes similituds entre la política del *Lager* i l'actual. En quart lloc, discutim sobre la precarietat com a forma de govern comú. En cinquè lloc, constatem el paper primordial de la regulació basada en la desigualtat i la desregulació neoliberal com allò que es troba en el centre d'una animalització de l'ésser humà. En sisè lloc, reflexionem sobre la relació entre natura i cultura, comuna al neoliberalisme i als camps, que origina l'infrahome, aspecte que tractem com a conclusió.

PARAULES CLAU: infrahome, Shoah, camps d'extermini, neoliberalisme, modernitat, postmodernitat, memòria històrica.

ABSTRACT

In this article we go further into the importance of extermination camps in our society from a socio-political perspective. Firstly, we argue that neither the Shoah nor the camps are a product of modernity, but rather due to the birth of postmodernity and neoliberalism. Secondly, we present the *Lager* as a way of understanding our contemporaneity. Thirdly, we analyse some similarities between the politics of the *Lager* and nowadays. Fourthly, we discuss precariousness as a form of common government. Fifthly, we confirm the paramount role of regulation based on inequality and neoliberal deregulation as that which is found at the core of an animalization of the human being. In sixth place, we reflect on the relationship between nature and culture, common to neoliberalism and to the camps, which gives rise to the infra-man, an aspect which we deal with by way of conclusion.

KEY WORDS: Infra-man, Shoah, Extermination camps, Neoliberalism, Modernity, Postmodernity, Historical Memory.

RESUMEN

En este artículo profundizamos sobre la importancia de los campos de exterminio en nuestra sociedad desde una perspectiva sociopolítica. En primer lugar, sostenemos que ni la Shoah ni los campos son un producto de la modernidad, sino más bien causa del nacimiento de la postmodernidad y el neoliberalismo. En segundo lugar, exponemos el *Lager* como forma de entender nuestra contemporaneidad. En tercer lugar, analizamos algunas similitudes entre la política del *Lager* y la actual. En cuarto lugar, discutimos sobre la precariedad como forma de gobierno común. En quinto lugar, constatamos el papel primordial de la regulación basada en la desigualdad así como la desregulación neoliberal como aquello que se encuentra en el centro de una animalización del ser humano. En sexto lugar, reflexionamos sobre la relación entre naturaleza y cultura, común al neoliberalismo y a los campos, que origina el infrahombre, aspecto que tratamos como conclusión.

PALABRAS CLAVE: infrahombre, Shoah, campos de exterminio, neoliberalismo, modernidad, postmodernidad, memoria histórica.

1. INTRODUCCIÓ

La Shoah ha estat a bastament estudiada, des de diverses i plurals perspectives. Generalment s'ha conceptualitzat com un esdeveniment fruit de la modernitat. Una anàlisi acurada, però, acostava la monstruositat a la postmodernitat i, en consonància, als processos postliberals (o mal anomenats neoliberals). Ben mirat, amb la desaparició dels grans relats moderns es popularitzà la distopia, una «animalització» de l'home, mentre que la postmodernitat resulta, en bona mesura, una renúncia al procés d'humanització. La cosmovisió darwinista impulsà una biològització de la vida, obligant la modernitat a endegar uns processos de control –entre els quals destacà l'Estat del benestar– que amb la postmodernitat començaren a desaparèixer. Perdudes les creences, aparegué un nou relat, el de l'economia neoliberal, que contribuï a instaurar un nou model, basat en el món natural, de subsistència de l'home en la societat. El neoliberalisme s'ha convertit en la forma que adopta la natura en el subjecte i dona lloc a un nou tipus de persona, l'infrahome, l'habitant dels camps.

2. LA SHOAH ÉS UNA POSSIBILITAT DE LA MODERNITAT?

Afirmar que la Shoah fou una possibilitat o un producte de la modernitat, més que una errada,¹ ha esdevingut un lloc comú de la pedagogia. S'ha dit, un xic exageradament, que «el holocausto es la consecuencia directa de la modernidad». Fals o vertader, la idea ha servit per, en certa manera i amb voluntat ambigua, desprestigiar tant els elements centrals de la modernitat com els seus valors més preuats: la desaparició de la modernitat hauria estat causada pel seu propi esgotament. Podem pensar, en bona lògica, que, liquidada la modernitat, ens hem allunyat dels genocidis i de la Shoah, però no sembla que sigui així. Pretenem, doncs, iniciar una indagació precisament sobre aquest veïnatge. En la modernitat, certament, niava un «esdeveniment monstruós» i, tard o d'hora, s'hauria produït.² S'ha transitat, doncs, de pensar-lo com a possible a entendre'l com a necessari. Aquestes idees, no obstant això, resulten enormement imprecises.

¹ BAUMAN, Zygmunt. *Modernidad, y Holocausto*. Madrid: Sequitur, 2008, pàg. 25, 26, o pàg. 39: «Fue un inquilino legítimo de la casa de la modernidad».

² LEVI, Primo. *Los hundidos y los salvados*. Barcelona: Muchnik Editores, 2000, pàg. 128-129. L'expressió és de Norberto Bobbio.

La modernitat és un retrat del món considerat amb una perspectiva temporal i espacial que situa al bell mig la racionalitat instrumental, el progrés i la ciència;³ però en el temps històric que ocupa la modernitat es produeixen altres fenòmens que difícilment catalogaríem com a «moderns» i que podrien identificar-se, sense massa tensió teòrica, amb la forma que adopta actualment el neoliberalisme. Ben mirat, el pensament neoliberal representa la vertadera fi de la modernitat, ja que és la ideologia banalitzada i superficial de la postmodernitat o, millor dit, la postmodernitat més fosca és la forma cultural i filosòfica que adquireix el neoliberalisme. El postliberalisme és, al capdavant, pura acció instrumental cegament guiada, paradoxalment, pel mite del lliure mercat. I si no es pot afirmar que «la incidència del Holocausto fue determinada por la burocracia moderna o la cultura de la racionalidad instrumental. [...] las normas de la racionalidad instrumental están especialmente incapacitadas para evitar estos fenómenos».⁴, així podem concloure que una qüestió és que la Shoah es produís en la modernitat i una altra molt diferent és que sigui moderna.

No sembla tampoc gaire encertat que el genocidi eliminés els relats del progrés i la racionalitat en conjunt, com es reconeix, potser precipitadament: tan sols va poder invalidar el mite del progrés de la tècnica i la instrumentalitat de la raó, aspectes clarament implicats en la monstruositat. Com els moviments socialistes vuitcentistes havien anunciat, el desenvolupament científic i tècnic no tenia un reflex positiu en el progrés moral, sinó que més aviat contribuï a desconfiar dels valors morals. La falta d'harmonia d'ambdós progressos és un fet evident. En el referent a la racionalitat, cal destacar que fou la vessant més purament instrumental de la raó la que es féu present en el genocidi. Curiosament, lluny de desaparèixer, la tècnica i la instrumentalitat han estat els aspectes de la modernitat més tenebrosa que han sobreviscut i, el que és encara més preocupant, romanen invariables. La racionalitat, desproveïda de l'ètica, s'ha mostrat clarament insuficient en la construcció de la civilització i, tot i que se

³ És de justícia recordar les crítiques a la racionalitat i el saber científic, interessants encara –si bé clarament favorables al postmodernisme–, de LYOTARD, Jean-François. *La condició postmoderna. Informe sobre el saber*. Madrid: Cátedra, 1991, especialment les pàgines 22-27. Una revisió amplia a VILANOVA, Conrad. «Lyotard i “La condició postmoderna”, Vint-i-cinc anys després», *Temps d'Educació*, 29 (2005), pàg. 293-304.

⁴ BAUMAN, Zygmunt. *Modernidad, Op. cit.*, pàg. 39. O pàg. 43: «Las inhibiciones morales ante las atrocidades violentas disminuyen cuando se cumplen tres condiciones [...]: la violencia está autorizada; las acciones están dentro de una rutina [...]; y las víctimas de la violencia están deshumanizadas». Pensem en les protestes estudiantils contra el Pla Bolonya dels últims temps.

segueixi intentant amb obstinació, tampoc no ha pogut substituir-la: «Una lección que aún deben comprender plenamente los científicos sociales». ⁵ La racionalitat mai no ha estat sinònim d'humanitat: tot el contrari. ⁶

I no obstant la Shoah no té, com s'ha dit, res de natural sinó que és precisament el fruit d'una possibilitat tècnica que, per altra banda, implicà una ètica molt relacionada amb la natura i poc civilitzada: l'ètica de la lluita per l'existència. L'Holocaust, més que ser una possibilitat de la modernitat, ha estat una potència de l'home quan s'acosta a l'infrahome. La seva ètica està més enllà del bé i del mal. ⁷

Com sigui, apareix una gran contradicció que es pot formular així: si la modernitat, en el món occidental, es correspon amb el liberalisme vinculat a la voluntat ètica, com posà de manifest Max Weber (ètica econòmica, camí a l'èxit per la virtut, el treball, la constància i la previsió); i si el neoliberalisme es caracteritza precisament pel contrari (economia sense ètica, camí a l'èxit sense valorar els mitjans, malbaratament, desigualtat), com és possible atribuir al primer allò que en si està més preparat per desenvolupar el segon? Caldrà concloure que la Shoah és una possibilitat de la modernitat liberal que es correspon amb la postmodernitat neoliberal.

3. DE LA SHOAH ALS CAMPS: UNA INDIFERENCIACIÓ SOSPITOSA

És necessari diferenciar, atès que habitualment es confon, allò que va ser la Shoah i el que representaren els camps de concentració i d'extermini, ja que ambdós han superat el significat de la Shoah. L'extermini, si bé vinculat i pro-

⁵ Vegeu: BAUMAN, Zygmunt. *Modernidad, Op. cit.*, pàg. 179. O pàg. 169: «suponiendo que algunos deben perecer para que otros puedan vivir, ¿quién soy yo para decidir a quién hay que sacrificar y en beneficio de quién?».

⁶ La interpretació dels experiments de Milgram destaquen el paper deshumanitzador de la racionalitat si bé no deixa clar que es tracta de la maquiavèlica racionalitat instrumental, oblidant les aportacions, indispensables, de Habermas. Vegeu: BAUMAN, Zygmunt. *Modernidad, Op. cit.*, pàg. 183. Per exemple: «En la medida en que éstas estén racionalizadas y técnicamente perfeccionadas, también lo estará la capacidad y eficiencia de la producción social de la inhumanidad» (pàg. 184). Sobre la inhumanitat administrada racionalment: «Era una constante la desnudez absoluta de los vagones: las autoridades alemanas, para un viaje que podía durar dos semanas [...] no proporcionaban literalmente nada: ni víveres, ni agua, ni esteras o paja para colocar sobre el suelo de madera, ni recipientes para las necesidades corporales...». Més endavant, «precisamente esa negligencia sistemática se resolvía con una crueldad inútil, con una deliberada creación de dolor que era un fin en sí misma». LEVI, Primo. *Los hundidos, Op. cit.*, pàg. 94.

⁷ AGAMBEN, Giorgio. *Lo que queda de Auschwitz. El archivo y el testigo. Homo Sacer III*. Valencia: Pretextos, 2005, pàg. 41.

duït en els camps, ha d'entendre's com un element diferenciat, tot i coincidir històricament, ja que res no fa pensar que no es pugui produir per separat; més aviat sembla succeir el contrari. El camp de concentració en si es un fet configurador de la política, un *nomos* d'allò modern.⁸ En definitiva, cal complementar el paradigma de l'extermini, «que hasta el presente ha orientado de modo exclusivo la interpretación de los campos» per un altre de diferent, com a forma de comprendre la nostra actualitat, perquè «Auschwitz es el lugar de un experimento todavía impensado en el que, más allá de la vida y la muerte, el judío se transforma en musulmán y el hombre en no hombre».⁹

Interpretar la Shoah com una potència de la modernitat es presenta ara amb una nova rellevància: la modernitat no va saber extirpar allò que era bàrbar de l'interior d'allò que era civilitzat. Expressat amb altres paraules, en la solidesa de la modernitat fermentava el germen de la seva pròpia liquació per configurar una modernitat líquida, com ha caracteritzat Zygmunt Bauman els temps postmoderns.

La modernitat, que preconitzava la solidesa de la utopia i els valors dels grans relats, fou substituïda, gradualment, per la distopia i els valors líquids de la postmodernitat; el liberalisme modern deixà pas al neoliberalisme postmodern, l'ètica econòmica a la solitària i autosuficient economia, la racionalitat instrumental substituï l'ètica i es convertí en una arma dels dominadors.¹⁰

De les reflexions que acabem de fer se'n destil·la la necessitat de trobar una segona modernitat, com l'ha batejada Ulrich Beck, que pren com a guia una nova raó que ja no és la raó instrumental ni l'eficàcia moderna sinó la raó comunicativa habermasiana que, amb tots els seus defectes, pot ser útil per tal d'allunyar-nos dels camps.¹¹ Ben mirat, però, aquesta segona modernitat presenta un clar desavantatge respecte als valors de la societat postmoderna.

Sembla, en conseqüència, més pertinent que ens preguntem avui si el germen que es covava en la modernitat –la possibilitat de camp de concentració– ha fructificat en la distopia, el postmodernisme i el neoliberalisme, ja que

⁸ AGAMBEN, Giorgio. *Homo Sacer, El poder soberano y la nuda vida. I*. Valencia: Pre-textos, 2010, especialment les pàgines 211-229, que es corresponen, precisament, amb el capítol «El campo como nomos de lo moderno».

⁹ AGAMBEN, Giorgio. *Lo que queda, Op. cit.*, pàg. 53-54. També: «El hecho de que [...] el umbral extremo entre la vida y la muerte, entre lo humano y lo inhumano [...] pudiera tener un significado político», pàg. 48.

¹⁰ BAUMAN, Zygmunt. *Modernidad, Op. cit.*, pàg. 171.

¹¹ Vegeu, per exemple: BECK, Ulrich. *Un nuevo mundo feliz. La precariedad del trabajo en la era de la globalización*. Barcelona: Paidós, 2007.

més que una probabilitat remota, la Shoah es fa present en diferents espais i en diverses maneres, ja sigui en la forma de camp de refugiats o de camp de concentració camuflat en una societat que ja no té exterioritats i, sobretot, erigint-se en la forma de fer política de la nostra contemporaneïtat.

Si és cert que el 1941 ningú no esperava, si més no aparentment, que es produís la Shoah també ho és que el 1980 ningú no preveia el desmantellament dels serveis públics i, no obstant això, avui allò que és arriscat sembla que és afirmar precisament el contrari.¹² Perquè potser la distopia neix de la pèrdua dels grans relats de la modernitat i no del seu compliment. Així, la pregunta més pertinent avui no sembla si «las humanidades humanizan» sinó si les humanitats encara ho són o si «existeixen» o si simplement s'ha produït una tecnificació dels coneixements.

4. ACTUALITAT DELS CAMPS I DE LA SHOAH

És indispensable continuar l'estela dels filòsofs de la sospita a la llum del que va succeir a Auschwitz, Dachau o Matthausen i començar a sospitar sobre l'allunyament que la nostra societat manté amb la Shoah i sobre el desterament del germen que va fer possible els camps de concentració. Les dites sospites impliquen caracteritzar el camp com *el lloc on habita l'infrahome*.

La nostra societat necessita diferenciar la Shoah dels camps, ja que, trobant-nos distants de l'horrible assassinat, podem identificar una gran quantitat de similituds. No es tracta de descobrir en els aturats actuals els qui, baixant la rampa d'Auschwitz, eren classificats com a inservibles per al treball, eliminables i eliminats –destinats a la cambra de gas– als camps; no es tracta de trobar semblances, connotacions o denotacions entre els grups especials (*Sonderkommando*) i la desclassada classe obrera, el proletariat que s'immola, si bé aquesta tasca no està exempta de sentit.

Estar en guàrdia i intentar comprendre d'on neix «l'esdeveniment»,¹³ a més de ser una bona manera d'honorar la memòria de Primo Levi, i de tants altres, representa un exercici d'humilitat, ja que ningú no va preveure aleshores

¹² BAUMAN, Zygmunt. *Trabajo, consumismo y nuevos pobres*. Barcelona: Gedisa, 2005. Especialment a les pàg. 81-96.

¹³ «No el podem entendre, però podem i hem d'entendre d'on neix, i estar en guàrdia. Si comprendre és impossible, conèixer és necessari, perquè el que va succeir pot tornar, les consciències poder ser seduïdes i ofuscades novament: també les nostres». LEVI, Primo. *Si això és un home*. Barcelona: Edicions 62 [La Butxaca], 2008, pàg. 272.

allò que succeiria, ni tan sols els jueus.¹⁴ Tampoc no cal descobrir les doloroses semblances entre la forma de fer política de Hitler i la d'innombrables partits i polítics actuals.¹⁵ La societat, com indicà Adorno, és la mateixa.¹⁶ Resulta inexcusable preguntar si encara és cert, perquè així ens ho han ensenyat, «que la única veritat eran la palabras del jefe»,¹⁷ i també és obligatori interrogar-se sobre el paper de la ciència i de la religió.

El llenguatge adoptà la forma propagandística de la mentida, i es convertí en pastilles per adormir la moralitat, en un món on no importà que l'assassí es digués «oficial de sanitat», gasejar passés a ser una desinfecció, o on els morts esdevingueren *Figuren*.¹⁸ Avui, en la nostra societat, la «flexiseguretat» és la forma que adopta l'acomiadament lliure o «antisistema» passa a ser, en moltes ocasions, la classificació i denominació atorgada a qui pretén un canvi de les estructures de poder. El rol actual de l'economia com un ens natural al qual s'ha de supeditar la persona i la comunitat, rememora més del que és desitjable la forma productiva dels camps,¹⁹ com també la transformació ètica i la tendència a la seva reducció i el caràcter instrumental de la raó.²⁰

Recordem també la fallada del sistema industrial que pertinentment assenyalà la solució final: «En vez de potenciar la vida, que era el anhelo original de la Ilustración, empezó a consumirse»,²¹ una indústria que actualment hem de vincular a la gran màquina de producció de la pobresa que és el neoliberalisme: els carrers són avui els productors de cendres.

La incertesa de la vida, la «transitorietat congelada», «estar en camí», el paper indefugible de l'obediència, que en el seu revers elimina tota

¹⁴ «Los judíos alemanes eran casi todos burgueses y eran alemanes: [...] y no sólo no prevenían, sino que eran orgánicamente incapaces de concebir un terrorismo de Estado, incluso cuando lo tenían a su alrededor». LEVI, Primo. *Los hundidos*, *Op. cit.*, pàg. 140.

¹⁵ «quan Hitler i Mussolini parlaven públicament [...] tenien un poder secret de seducció que no provenia de la credibilitat o de l'encert de les coses que deien, sinó de la manera suggestiva amb què les deien...». LEVI, Primo. *Si això és un home*, *Op. cit.*, pàg. 272. L'accés al poder és diferent, però el seu exercici ens acostava perillosament al «aquí no hi ha perquè».

¹⁶ «La estructura básica de la sociedad y [...] la de sus miembros, [...] son hoy las mismas que hace veinticinco años». ADORNO, Theodor. W. *Educación para la emancipación*. Madrid: Morata, 1998, pàg. 80.

¹⁷ LEVI, Primo. *Los hundidos*, *Op. cit.*, pàg. 25.

¹⁸ BAUMAN, Zygmunt. *Modernidad*, *Op. cit.*, pàg. 148.

¹⁹ «Los numerosos hornos crematorios habían sido proyectados, construidos, montados y verificados por una empresa alemana, la Topf de Wiesbaden [...]. Es difícil pensar que el personal de estas empresas no se diese cuenta del significado exacto de la calidad y de la cantidad de las instalaciones que les encargaban los mandos de las SS». LEVI, Primo. *Los hundidos*, pàg. 15.

²⁰ Per exemple, LEVI, Primo. *Los hundidos*, pàg. 105.

²¹ BAUMAN, Zygmunt. *Modernidad*, *Op. cit.*, pàg. 28 i 29.

resistència;²² la trilogia per a un totalitarisme que representa la unió entre la propaganda, l'educació i el terror, ens obliguen a preguntar-nos²³ quin és el rol de la propaganda en els mitjans de comunicació, quin és el control de l'educació per part dels poders públics, i amb quina violència es produeix el control de les protestes. Com sigui, «Si una democràcia no posseeix aquesta *fons salutatis* que significa disposar d'una capa social molt ben preparada intel·lectualment, políticament i cívicament, llavors cau, sovint beatíficament, en les formes més perverses del regiment de la cosa pública: la plutocràcia, la burocràcia i, en el límit, els totalitarismes disfressats amb les màscares més sofisticades». El paper de les Humanitats, en aquest sentit, no té parió.²⁴

Totes les característiques mencionades no sols es mantenen sinó que s'estan incrementant en el pas de la modernitat i el liberalisme a la postmodernitat i el neoliberalisme. Amanim el que hem dit amb la societat del curt termini, el paper desenvolupat pels experts de l'economia, sovint sense consciència ni ètica, o amb ètica dubtosa, l'únic interès i finalitat dels quals és l'èxit com una forma aïllada de vida, amb sentit per si sol.²⁵ Avui, més que aleshores, ens hem de preguntar per l'educació atorgada a les generacions, erudita i especialitzada, però incapaç de prevenir els desastres que els homes causen als homes. Certament «el totalitarismo no ha concluido, así como tampoco la barbarie política, ni el totalitarismo social, lingüístico y epistemológico. La ciencia y la técnica continúan presentándose como visiones exclusivistas del mundo, negando toda posible alteridad, toda diferencia y exterioridad». Habitem un món en el qual, com en els camps, preguntar és una quimera, i obtenir una resposta, un somni. Comença a no haver-hi perquè (*Hier ist kein Warum*).

²² Per exemple: «Si leen las declaraciones hechas por Eichmann [...] Rudolf Höss [...] los argumentos son: nos han educado en la obediencia absoluta, en la jerarquía, en el nacionalismo; nos han atiborrado de eslóganes, embriagados de ceremonias y manifestaciones; [...] ¿Qué queráis que hiciésemos? [...] Hemos sido ejecutores diligentes y, por nuestra diligencia, hemos sido elogiados y ascendidos. Las decisiones no las hemos tomado nosotros, porque en el régimen en que hemos crecido no se permitan decisiones autónomas; son otros quienes han decidido por nosotros», LEVI, Primo. *Los hundidos*, *Op. cit.*, pàg. 25.

²³ «Tres armas fundamentales: la propaganda [...], la educación [...] el terror. Sin embargo no es lícito admitir que esta presión sea irresistible...». LEVI, Primo. *Los hundidos*, *Op. cit.*, pàg. 26.

²⁴ LLOVET, Jordi. *Adéu a la Universitat. L'eclipsi de les humanitats*. Barcelona: Galaxia Gutenberg, Cercle de Lectors, 2011, pàg. 33.

²⁵ «La crisis de credibilidad de la universidad moderna tiene su origen en el hecho de que no fueran analfabetos, ignorantes ni salvajes sin instrucción quienes planificaron, construyeron o idearon los campos de la muerte». BAUMAN, Zygmunt. *Modernidad*, *Op. cit.*, pàg. 153-154.

5. TREBALL, PRECARIETAT I BRUTALITAT

Com indicà Hannah Arendt, la cooperació i el zel dels *Judenräte*, endemés de ser indispensable per al bon funcionament del procés fabril de la mort en els camps, resultà «una parte esencial de su éxito». ²⁶ En els nostres temps és el treballador el que col·labora en la seva pròpia defunció. ²⁷ La precarietat, com una forma de govern que apliquem en les nostres societats neoliberals, té la seva gènesi en Auschwitz, Dachau, Matthausen: el patiment extrem com a govern i control social. Després de diversos dies en vagons immunds destinats al bestiar i omplerts a vessar, la simple imaginació de les «dutexes», tot i coneixent o sospitant la veritat, podien resultar un alleujament. ²⁸ Ben mirat, les revolucions sempre han estat fetes pels privilegiats, mai pels més oprimits. ²⁹ El sofriment no permet accedir a la veritat, ni a qualsevol interpretació més enllà de les pròpies i penoses circumstàncies. «En las condiciones inhumanas en que se mantenía a los prisioneros es raro que éstos pudiesen adquirir una visión de conjunto de su universo. [...] No conocían la existencia de otros *Lager* aunque estuviesen a pocos kilómetros de distancia de ellos. No sabían para quién trabajaban. No entendían el significado de ciertos cambios imprevistos en las condiciones ni los traslados en masa. Rodeado por la muerte, muchas veces el deportado no estaba en condiciones de valorar la magnitud de la aniquilación que se estaba llevando a cabo ante sus ojos». ³⁰

El treball precari i turmentador s'utilitzà en els camps per produir beneficis, com sabem, però també com una forma d'anul·lar la resistència: «Las mujeres de Ravensbrück hablan de jornadas interminables [...]; en corro, bajo el sol de julio, cada deportada tenía que desplazar la arena de su montón al de la vecina de su derecha, en una rueda sin objetivo y sin fin, ya que la arena volvía al lugar de donde había venido». ³¹ La dignitat es doblega amb la bruta-

²⁶ Vegeu: BAUMAN, Zygmunt. *Modernidad*, *Op. cit.*, pàg. 45-45.

²⁷ Vegeu: BAUMAN, Zygmunt. *Modernidad*, *Op. cit.*, pàg. 144.

²⁸ Vegeu: BAUMAN, Zygmunt. *Modernidad*, *Op. cit.*, pàg. 45.

²⁹ «La rebelión de Birkenau [...] fue desencadenada por el Kommando Especial que trabajaba en los crematorios: eran hombres desesperados y exasperados, pero bien alimentados, vestidos y calzados. La rebelión del *ghetto* de Varsovia fue una empresa digna de la más reverente admiración, fue la primera “resistencia” europea, y la única realizada sin la mínima esperanza de victoria o de salvación; pero fue obra de una élite política que, justamente, se había reservado ciertos privilegios fundamentales con objeto de conservar su fuerza». LEVI, Primo. *Los hundidos*, *Op. cit.*, pàg.137.

³⁰ LEVI, Primo. *Los hundidos*, *Op. cit.*, pàg. 16.

³¹ LEVI, Primo. *Los hundidos*, *Op. cit.*, pàg. 102.

litat mentre s'aniquila la resistència.³² Al capdavall, la falta de solidaritat i de resistència contemporània és un element comú amb la que quasi no existí en els camps. L'únic ordre social sense resistència és l'ordre perfecte de la natura: un ordre del fet sense contestació. Així era pensat i així era executat.³³ Aquest tema, precisament, és de capital importància per a la instauració d'un sistema totalitari i total, perquè permet identificar la forma que adoptà la governabilitat del camp i, el que és més interessant, la que adopten els nostres temps. Es tracta de decapitar la massa, anul·lar les institucions educatives, reforçar el lideratge col·laboracionista com a estratègia per mantenir la il·lusió de dominar, atorgant poder als dirigents d'aquells que estan essent eliminats,³⁴ o dificultar la possibilitat d'identificar l'enemic;³⁵ tots són processos que ens permeten entendre com es col·labora contra els propis interessos.³⁶

A la precarietat cal sumar-hi l'eliminació de la regulació social –aspectes que tractem més endavant– desenvolupant simultàniament el sentiment de culpa de ser víctima (o de ser un aturat o, per usar una expressió de Bauman, un ésser reciclable).³⁷ La culpa sorgida en no ser diferent d'allò que et condiciona, del sistema que et determina però que no et permet sortir-te'n sense perjudicar els altres. Encara faltaria aïllar el penat, tornar invisible el patiment i l'experiència de l'exclusió. Per a l'economia, com per al Reich els jueus, els pobres no existeixen.³⁸

³² LEVI, Primo. *Si això és un home*. *Op. cit.*, p 124: «Ens adonem que tot això és ben lluny del quadre que se sol fer dels oprimits que s'uneixen, si no en la resistència, almenys en el sofriment amb resignació. No cloem que això pugui passar quan l'opressió no superi un cert límit. [...] Però constatem que als nostres dies, en tots els països en què un poble estranger ha posat els peus com a invasor, s'ha establert una situació anàloga de rivalitat i d'odi entre els sotmesos; i això, com molts altres fets humans, s'ha pogut comprovar al *Lager* amb particular i crua evidència». També LEVI, Primo. *Los hundidos*, *Op. cit.*, pàg. 34, pàg. 37.

³³ «Es difícil precisar si todos estos detalles fueron proporcionados por algún especialista o perfeccionados metódicamente basándose en la experiencia. Pero con toda seguridad, premeditados o no, no casuales: había una dirección centralizada y se notaba». LEVI, Primo. *Los hundidos*, *Op. cit.*, pàg. 34.

³⁴ Cada afirmació, des de l'últim punt, a BAUMAN, Zygmunt. *Modernidad*, *Op. cit.*, pàg. 146-149.

³⁵ «El sistema de controles también hacía más difícil que se pudiera identificar al enemigo común, ya que se desplazaba la ira contra los conquistadores hacia el *Judennat* y perpetuaba la creencia de que era una guerra de todos contra todos en vez de la de ellos contra nosotros». BAUMAN, Zygmunt. *Modernidad*, *Op. cit.*, cita de la pàg.162.

³⁶ BAUMAN, Zygmunt. *Modernidad*, *Op. cit.*, pàg. 150.

³⁷ «Mediante esta institución se trataba de descargar en otros, y precisamente en las víctimas, el peso de la culpa, de manera que, para su consuelo no les quedase ni siquiera la conciencia de saberse inocentes». Si és cert que és el poder el que tria si ens deixa en pau o compta amb nosaltres també ho és que existeix un espai en el qual es pot romandre al marge. LEVI, Primo. *Los hundidos*, *Op. cit.*, pàg. 47.

³⁸ Vegeu: BAUMAN, Zygmunt. *Modernidad*, *Op. cit.*, pàg. 151.

Evidentment, pot tornar a succeir.³⁹ Com va dir Imre Kertész, «Des dels temps d'Auschwitz no ha passat res que invalidés Auschwitz»,⁴⁰ la ideologia i el sistema que es generà a Dachau el 1933 romanen intactes. Perquè l'ensorrament de la democràcia, que també a nosaltres se'ns està ensorrant, desenvolupà un important paper com també l'administració «democràtica» de l'opressió.⁴¹

Educar contra Auschwitz ha estat proclamat el principal objectiu de l'educació després de 1945.⁴² Precisament en pedagogia 1945 és l'any en què donem per tancat els objectius d'harmonia i pau universal proclamats per l'Escola Nova, fet que pot ser una contradicció. Educar contra Auschwitz ha de ser quelcom més, molt més, que educar contra la Shoah: cal educar contra els camps. Permeteu-nos dir que en aquesta indiferenciació potser resideix la defensa del camp contra la seva anihilació.

Si la societat líquida presenta grans semblances amb els *Lager*, el neoliberalisme s'apropa a la manera que està adoptant el camp en la nostra contemporaneïtat.⁴³ Hem de preguntar-nos si el lliure mercat ocupa avui el lloc que la burocràcia va ocupar aleshores, si potser és la forma de fer invisible el camp. Si al III Reich la supervivència passava per l'eliminació dels jueus, en la vida moderna «La supervivència [...] depende de la diligencia y competencia en la eliminación de basura».⁴⁴ Es tracta, en conseqüència, de no consentir com a forma de negació l'animalitat.⁴⁵ El poder sense control o

³⁹ «Ha sucedido y, por consiguiente, puede volver a suceder: esto es la esencia de lo que tenemos que decir», LEVI, Primo. *Los hundidos*, *Op. cit.*, pàg. 173.

⁴⁰ VILANOU, Conrad. *Memòria i Pedagogia. Educar contra Auschwitz*. Barcelona: Societat Catalana de Filosofia, 2008, pàg. 31.

⁴¹ «Si nos preguntamos ahora cuál fue el pecado original que permitió que sucediera todo esto, parece que la respuesta más convincente es el derrumbamiento (o la inexistencia) de la democracia». Cfr. BAUMAN, Zygmunt. *Modernidad*, *Op. cit.*, pàg. 138.

⁴² Vegeu: VILANOU, Conrad. *Memoria*, *Op. cit.*; GARCÍA I FARRERO, Jordi. «Modernitat i barbàrie. A propòsit de "Modernidad y Holocausto", de Zygmunt Bauman», *Temps d'Educació*, 37 (2009), pàg. 293-304; FORGES, Jeans-François. *Educar contra Auschwitz. Historia y memoria*. Barcelona: Anthropos, 2006.

⁴³ Vegeu: BAUMAN, Zygmunt. *Modernidad*, *Op. cit.*, pàg. 109.

⁴⁴ BAUMAN, Zygmunt. *Vidas desperdiciadas. La modernidad y sus parias*. Barcelona, Paidós, 2005, pàg. 43.

⁴⁵ LEVI, Primo. *Si això és un home*, *Op. Cit.*, pàg. 53-54: «el *Lager* és una gran màquina per convertir-nos en animals, nosaltres no hem de convertir-nos en animals; que fins en aquest lloc es pot sobreviure, i per això s'ha de voler sobreviure, per explicar-ho, per donar-ne testimoni; i que per viure és important esforçar-nos a salvar almenys l'esquelet, la carcassa, la forma de la civilització. Que som esclaus, estem privats de tots els drets, exposats a totes les ofenses, destinats a una mort gairebé segura, però que una facultat ens ha quedat i l'hem de defensar amb tota l'energia perquè és la darrera: la facultat de negar el nostre consentiment» (pàg. 53-54).

monopolitzat,⁴⁶ és a dir, aquell moment en què «el poder político [que] se convierte prácticamente en la única fuerza que sustenta el nuevo orden», indica que ha arribat l'hora de la sospita.⁴⁷ Si és cert que «El cortocircuito entre una élite ideológicamente obsesionada con el poder y las tremendas facilidades que proporciona la sociedad moderna para la acción racional y sistemática no suele producirse a menudo», avui hem de preguntar-nos si és possible que el moment hagi arribat.⁴⁸ No és la nostra una societat en què les elits estan obsessionades pel poder? La «desmassificació» de la Universitat, la insistència per formar-se menys, no provocarà una certa depreciació del poble? També en el camp la vida intel·lectual estava proscriu. Calen més proves de les conseqüències que genera la diferència de cultura? No és l'elitisme un utilisme?

S'ha dit, i convé recordar-ho, que quan el poder polític s'imposa a l'econòmic i el social s'està en perill de genocidi.⁴⁹ Podem bescanviar els factors: quan el poder econòmic domina el polític i el social esdevé el perill del *Lager*. I aquesta pregunta no és menys atterradora que l'anterior, ni molt menys que la possible resposta.

No hauríem de perdre de vista que «La estatalización o desmantelamiento de todas las instituciones laborales autónomas junto con el sometimiento del gobierno local a un control central casi total, dejó a las masas populares prácticamente indefensas y, de hecho, excluidas del proceso político. Además, para evitar la resistencia de las fuerzas sociales, se rodeó la actividad del Estado de un impenetrable muro de secreto: de hecho, una conspiración de silencio del Estado contra la población a la que sometía. El efecto final y global fue que se substituyó a las autoridades tradicionales pero no por las nuevas y vibrantes fuerzas de una ciudadanía que se autogobernaba, sino por un monopolio casi total del Estado político. Esto evitó que los poderes sociales se autoarticularen y, en consecuencia, que se formara la base estructural de la democracia política».⁵⁰ Sobren les paraules, però s'obre un espai prou ampli per a les reflexions.

⁴⁶ Vegeu: BAUMAN, Zygmunt. *Modernidad*, *Op. cit.*, pàg. 150.

⁴⁷ BAUMAN, Zygmunt. *Modernidad*, *Op. cit.*, pàg. 138.

⁴⁸ BAUMAN, Zygmunt. *Modernidad*, *Op. cit.*, pàg. 119.

⁴⁹ BAUMAN, Zygmunt. *Modernidad*, *Op. cit.*, pàg. 139.

⁵⁰ BAUMAN, Zygmunt. *Modernidad*, *Op. cit.*, pàg. 139.

6. REGULAR LA VIDA COM UN PROCÉS DE RESISTÈNCIA

La regulació de la societat, a més a més de ser un fet primordial, és un dels problemes plantejats pel capitalisme en la fase global, una qüestió que, en el seu moment, el liberalisme abordà i resolgué, sembla que de manera satisfactòria. En l'actualitat, el capitalisme més agressiu ha aconseguit el control total entregant-se al lliure mercat i demanant eliminar les normes estatals; paradoxalment, les empreses presenten una desproporcionada regulació. Podríem pensar que l'estat liberal, amb totes les matisacions, es guià més per les consideracions ètiques i polítiques que per l'eficàcia –més proclamada que real– i la gestió, un fet que, lluny de resultar contradictori, és il·luminador: es tracta actualment d'instaurar el privilegi en el centre de la barbàrie. I com sabem –o hauríem de saber– el privilegi correspon a les condicions del *Lager* i condueix al poder absolut i aquest a l'infrahome. Avui, com ahir, els *Organisator*, els *Kombinator*, els *Kapos* són «aquellos a quienes se les ofrecía tal posibilidad [...] los individuos en los cuales el comandante del Lager o sus delegados [...] entreveían la posibilidad de que fueran colaboradores». ⁵¹ Tal vegada estem reconstruint Auschwitz amb els maons de l'economia i el ciment de «l'eficàcia» i la gestió. Cal palesar que la retallada de les formes comunitàries d'assegurança que l'Estat oferia contra la mala sort i el fracàs individual ha provocat un soscavament de la solidaritat col·lectiva i la desaparició, o afebliment, dels lligams entre les persones. ⁵² Com en el *Lager*. Al capdavant, el mercat genera divisió; les actituds simplement competitives degraden la col·laboració i el treball en equip. La desregulació és, en el límit, una disfunció de la democràcia: es tracta de liquidar les opinions *polítiques* de molts per instaurar les *econòmiques* d'una aristocràcia. Si la regulació absoluta de la vida condueix al totalitarisme, com va mostrar la Unió Soviètica, la desregulació acrítica i desigual produeix el camp.

La desregulació neoliberal genera un gran malestar en la cultura. Freud va saber veure que la civilització necessitava unes lleis i normes que a la barbàrie no li calen. En l'estat de naturalesa, la felicitat queda diluïda en el neguit de la supervivència quotidiana. Sense lleis, o en l'arbitrarietat, la incertesa de l'existència aniquila el caràcter. ⁵³ Sense normes, com indicà Freud, les passions

⁵¹ LEVI, Primo. *Los hundidos*, pàg. 41.

⁵² BAUMAN, Zygmunt. *Temps líquids. Viure en un època d'incertesa*. Barcelona: Viena Ediciones, 2011, pàg. 1-7.

⁵³ SENNETT, Richard. *La corrosión del carácter: Las consecuencias personales del trabajo en el nuevo capitalismo*. Barcelona: Anagrama, 2000.

instintives s'imposen als interessos comuns de la societat, ja que les tendències més antisocials són poderoses i aconsegueixen imposar-se a la cooperació. Sense regles es fa necessària la repressió i la producció manipulada del subjecte per tal de poder construir la «civilització». El neoliberalisme apareix salvatge, primitiu, bàrbar.

En les societats postmodernes, els instints i tendències tenen la seva representació en els processos econòmics. Caracteritzada com a salvífica, l'economia representa avui la tendència tanàtica destructora, mentre que la política no és capaç, ni sembla tenir voluntat, de sublimar els instints disgregadors: la funció de la llei és limitar impulsos.⁵⁴ Quan la llei, lògicament, és fruit d'un procés democràtic.

Thomas Hobbes també va sentir-se atret pels fenòmens de la desregulació, molt abans dels inicis del postliberalisme. Per a ell, en absència de normes, les persones no tenen una tendència natural a cooperar. En l'anomia la cooperació no es pot assegurar. Si sense lleis ens agredim els uns als altres, és lògic pensar que les persones són atacades per les empreses, que són «éssers» en posició de força. Heath i Potter, a qui difícilment podem acusar d'anar contra el sistema de lliure mercat, ho deixaven clar a *Rebelarse vende*: «No necesitamos transformar la conciencia humana para corregir el fallo. Bastaría con reestructurar los incentivos individuales. La civilización puede considerarse una solución técnica a los problemas derivados de la interacción social».⁵⁵

Com hem dit, la llei pot servir tant per animalitzar com per humanitzar: «A més, hi ha innumbrables circumstàncies, normalment irrellevants, que aquí es converteixen en problemes. Quan les ungles són massa llargues s'han de tallar, la qual cosa no es pot fer de cap més manera que amb les dents (pel que fa a les ungles dels peus n'hi ha prou amb el frec de les sabates); si cau un botó cal saber-lo cosir amb filferro; si es va a la latrina o al lavabo cal portar-ho tot a sobre, sempre i arreu, i mentre un es renta la cara cal mantenir el farcell de la roba agafat entre els genolls: altrament, te'l robarien en aquell mateix instant».⁵⁶ La llei animalitza quan les normes són absurdes i arbitràries. Un fet

⁵⁴ «però pobres de nosaltres si haguéssim de tolerar totes les compulsions zoològiques que sobreviuen en l'home! Les lleis humanes serveixen precisament per a això: per limitar els impulsos animals!». LEVI, Primo. *Si això és un home*, *Op. cit.*, pàg. 262-263.

⁵⁵ HEATH, Joseph; POTTER, Andrew. *Rebelarse vende. El negocio de la contracultura*. Madrid: Taurus, 2005, pàg. 101. Són interessants pel que fa a aquesta qüestió les pàg. 94-114.

⁵⁶ LEVI, Primo. *Si això és un home*, *Op. cit.*, pàg. 44-45. O un exemple d'humanització a la pàg. 120: «Afegeixi's encara que la llei i el sentit moral, que és llei interior, exerceixen una sensible acció d'esmoreïment; en efecte, es considera que un país és tant més civilitzat, com més ponderades i eficaces

gens ním, ja que en els camps es va generar la il·lusió de l'existència de regulacions que conduïen a l'èxit, la qual cosa significava, en el límit, salvar la pròpia vida. D'aquí provenen els esforços de molts jueus per aconseguir una «reclassificació» que els salvés el viure.⁵⁷ Però també coneixem els perills que comporta l'obediència de la llei, que anihila la capacitat d'autocontrol. Auschwitz deixà clar el poder anticivilitzador de les lleis quan s'erigeixen en una arma de classe, com identificaren els vells anarquistes del XIX, és a dir, quan no són fruit d'un cert i sempre imperfecte consens.⁵⁸

Si la manera de resistir a la tirania de la naturalesa és crear normes en la societat, eliminar-les significa instaurar unes condicions d'existència animal que fan indispensable disciplinar la pròpia vida per triomfar en la lluita per l'existència. Recordem que en el primer liberalisme, el darwinisme social feu patent, un fet que sol oblidar-se, la necessitat de legislar, de regular socialment i ideològicament la lluita per l'existència. Les propostes que es derivaren de tal necessitat resultaren essencials per tal d'equilibrar la versió banal del darwinisme, que havia situat les relacions humanes en un marc només biològic atribuint a l'Estat l'exclusiva funció de no intervenir deixant que «guanyi el millor». La paradoxa resulta quan apreciem que es tracta precisament del contrari, malgrat que l'expressió «no intervenir» ha esdevingut un altre «fals ídol».

La competència assegura l'harmonia dels interessos generals amb l'interès particular, i ha de ser protegida precisament per tal de no ser absorbida, ja que, en cas contrari, «En aquesta societat no hi hauria igualtat d'oportunitats, ni llibertat econòmica, ni eficiència social. És una societat que els liberals clàssics rebutjarien com una reproducció de les pitjors institucions del passat que ells tractaren d'eliminar».⁵⁹ La competència resulta un concepte poc «natural»: per no desaparèixer de l'economia necessita la regulació humana, evitant derivar en monopolis que l'eliminïn. Certament: «l'existència de la competència suposa una organització econòmica en què cap dels empresaris o agents participants no posseeix una quota de poder desmesurada sobre el mercat. Tots han de ser petits empresaris –per usar la terminologia moderna– o, com a mínim,

són les lleis que impedeixen al miserable ser massa miserable i al poderós ser massa poderós».

⁵⁷ BAUMAN, Zygmunt. *Modernidad, Op. cit.*, pàg. 158.

⁵⁸ ESTERUELAS, Albert. «Educación moral y movimientos políticos (anarquismo, socialismo y totalitarismo)», VILANOU, Conrad; COLLELDEMONT, Eulàlia (eds.). *Historia de la educación en valores*. Bilbao: Desclée de Brouwer, 2001, pàg. 179-192.

⁵⁹ SEBASTIÁN, Luis de. *La gran contradicción del neoliberalismo moderno o la substitución de l'humanisme liberal pel darwinisme social*. Barcelona: Cristianisme i Justícia, 1989, pàg. 13.

empresaris amb les mateixes oportunitats aproximadament: el mateix accés a les matèries primeres i a la tecnologia productiva, el mateix accés als mercats dels productes, la mateixa informació sobre les preferències i demandes dels consumidors, etc».⁶⁰

Voldríem ser els primers a haver apuntat aquesta deriva, però no és així. Kolakowski notà que «hoy en día no abundan los partidarios del darwinismo social» referint-se a l'època en què escriví el text al qual pertany la cita, que inclogué en l'obra curiosament titulada *Por qué tengo razón en todo*, si bé en aquest punt no sembla que en tingui.⁶¹ Des d'aleshores el darwinisme social ha revifat, fins i tot amb més força que en els difícils anys de la fundació de la Primera Internacional (1864).

Si interessant és la pervivència actual de la proposta darwinista, més ho és la raó del deteriorament passat de la doctrina que anotava el filòsof i que xifrava «en parte a que la idea de la justicia social [...] se ha extendido considerablemente».⁶² En aquesta idea apareix la consideració de la humanització i la regulació social de les lleis naturals, atès que la idea d'humanitat té sentit més enllà de la pura animalitat, té sentit en l'aspecte del subjecte, i no exclusivament en l'econòmic. La justícia social ens serveix per *desnaturalitzar* la societat perquè, com Kolakowski indicà: «Siglos ha que el mal residente en la naturaleza humana se ha utilizado no sólo como argumento en contra de las tentativas de restablecer el paraíso en la tierra, sino también como justificación de la resistencia a cualquier reforma de la sociedad y de las instituciones democráticas».⁶³ El darwinisme, sense pretendre-ho, esdevingué una eina al servei d'allò que existeix. Tot i que hauria de ser innecessari dir-ho, desgraciadament no ho és: la desregulació és una opció humana, no una obligació natural.

S'ha dit que el concepte de justícia social «se trata de un concepto moral y no hay manera de definirlo en términos económicos», raó per la qual Hayek i els seus seguidors la menyspreaven.⁶⁴ L'economia, per tant, ha passat a ocupar el lloc de la naturalesa, de manera que la inexistència de l'exterior és al capdavant la desaparició de la societat. La justícia social és un concepte «suficientemente

⁶⁰ SEBASTIÁN, Luis de. *La gran contradicción*, *Op. cit.*, pàg. 13-14.

⁶¹ KOLAKOWSKI, Leszek. «¿De qué nos sirve el concepto de justicia social?», KOLALOWSKI, Leszek. *Por qué tengo razón en todo*. Barcelona, Melusina, 2007, pàg. 179-186 (pàg. 183).

⁶² KOLAKOWSKI, Leszek. «¿De qué nos sirve el concepto de justicia social?», *Op. cit.*, pàg. 183.

⁶³ KOLAKOWSKI, Leszek «Reconsiderando la muerte de la utopía», *Op. cit.*, pàg. 27.

⁶⁴ KOLAKOWSKI, Leszek. «¿De qué nos sirve el concepto de justicia social?», *Op. cit.*, pàg. 181.

bueno para contraponerse a la doctrina según la cual la vida social está realmente bien organizada cuando se rige con el principio: que se ahogue quien no sabe nadar».⁶⁵ La justícia social apareix en el transfons d'una societat que vol oposar-se al genocidi en la seva forma menys localitzada: si no tenim afores de la natura no existeix tampoc el fenomen concentracionari com a espai concret. Tot és camp. Si el liberalisme va instaurar la llei de la selva; el postliberalisme, la selva sense llei.

7. L'ETERN RETORN DEL DEBAT ENTRE NATURA I CULTURA

No és difícil entendre que els partidaris del desencertament anomenat neoliberalisme estan obligats, potser per una qüestió de servitud al mercat, a negar la seva sintonia amb el darwinisme social. En realitat, però, el darwinisme social s'ha revelat com «la veritable ideologia del capitalisme dels oligopolis»; és a dir, «l'afavorir, conrear i mimar, donar facilitats i recursos als qui tenen més, als grans empresaris, als banquers famosos, als rics, als poderosos; només ells poden fer funcionar el sistema, només ells ens poden treure de la crisi».⁶⁶

Existeix una tradició antiga, recorreguda de Hobbes a Rousseau, que ha intentat comprendre l'ordre civil com «un espacio limitado e interior, que se opone o se distingue del orden exterior de la naturaleza. El espacio delimitado del orden civil, su lugar de ejercicio, se define por su separación de los espacios exteriores de la naturaleza».⁶⁷ El postmodernisme, en canvi, és l'espai que apareix amb la desaparició de la modernitat però també de la natura com allò que és exterior a allò humà. El darwinisme, en l'aspecte social, s'erigeix en l'enemic de la utopia epistemològica, és postmodern i postliberal. En conseqüència, es fa necessari optar o per un animal-home o per un home més social que animal: o natura o cultura, zoologia o ètica.

Si, com sembla força evident, les persones no estem lliures dels sediments de la consciència històrica i socialment adquirida, si estem conformats per l'experiència social que ens aporta prejudicis i premisses, aleshores aquesta indefinició entre ordre civil i ordre natural aporta darwinisme social al nostre acte de conèixer. Certament, la divisió entre ordre intern i ordre extern

⁶⁵ KOLAKOWSKI, Leszek. «¿De qué nos sirve el concepto de justicia social?», *Op. cit.*, pàg. 182.

⁶⁶ SEBASTIÁN, Luis de. *La gran contradicción*, *Op. cit.*, pàg. 24.

⁶⁷ HARDT, Michael. «La sociedad mundial de control», 2008. URL: <http://www.cinosargo.cl/content/view/268028/La-Sociedad-Mundial-de-Control.html> [Consulta: 02.09.2008].

s'inscriu en la tradició cartesiana, una divisió considerada indispensable en la recerca de la veritat que va ser atacada per aquells que s'havien instal·lat en un naturalisme relativista, altrament dits *filòsofs potsdarwinistes*, que «vieron la posibilidad de interpretar los actos cognitivos en términos biológicos como reacciones defensivas y, por ende, rechazaron la búsqueda de la verdad, considerándola muestra de los prejuicios metafísicos». ⁶⁸ Dit d'una altra manera, amb la pèrdua de la distinció progressiva entre ordre civil i ordre natural, la subjectivitat es torna més darwiniana, més inhumana, menys social.

Negar que el neoliberalisme va de la mà del darwinisme social implica també rebutjar la seva pretensió desreguladora. Una anomia relativa, car es tracta, com hem dit, de substituir la regulació del mercat per part de la població per una màxima normativització individual. Aquest autocontrol situa els febles i els forts en dos àmbits absolutament diferents de la vida, un fet que l'era postdarwinista havia intentat atenuar. Els febles s'apropen, en un context de manca, desaparició i precarització de la feina, a la vida de la pura supervivència o nua vida. S'ha passat, com va anunciar Hannah Arendt a *La condició humana*, de l'actuar de l'home lliure al laborar de l'esclau. ⁶⁹ Els forts de la *socialnatura* d'avui són els flexibles, i és precisament la pròpia flexibilitat la que atorga èxit. La flexibilitat és, en aparença, perfectament democràtica, ja que no depèn del naixement sinó de la voluntat, del mèrit, de l'esforç. Un argument que ni és diferent ni supera aquell més antic que equipara la debilitat al vici, ja que la fortalesa i la feblesa no se subjecten a factors d'herència genètica ni social sinó simplement a la virtut. No cal dir que és fals. Ja no es tracta de la supervivència de l'espècie o de la societat, sinó de la vida personal. L'home ja no és un ésser social sinó individual. S'inaugura el campí qui pugui. És el ja no tan llunyà *Far West*. ⁷⁰

Per tot això que hem expressat, el postliberalisme apareix com la destrucció dels ideals de la Revolució Francesa: «Perquè un món regnat pel darwinisme social és un món on la llibertat no compta perquè tot està determinat: la igualtat és totalment indesitjable, perquè l'avenç de l'espècie es basa en la diferència de condicions i d'oportunitats, en la superioritat d'alguns sobre els altres; i la fraternitat és una debilitat imperdonable, que no pot significar res real en un món competitiu on l'home és un llop ferotge per a l'home». ⁷¹

⁶⁸ KOLAKOWSKI, Leszek «Reconsiderando la muerte de la utopía», *Op. cit.*, pàg. 16.

⁶⁹ ARENDT, Hannah. *La condició humana*. Barcelona: Paidós, 1998.

⁷⁰ BAUMAN, Zygmunt. *Temps líquids*, *Op. cit.*, pàg. 24.

⁷¹ SEBASTIÁN, Luis de. *La gran contradicció*, *Op. cit.*, pàg. 25.

El neoliberalisme, més que reduir l'Estat, el rapta, obligant-lo a abandonar «la funció de defensa dels ciutadans com a éssers socials», un abandonament que deixa fora de l'Estat la pròpia legitimitat obligant-lo a cercar una nova fórmula política que justifiqui els beneficis i la necessitat de comportar-se com un ciutadà obedient. La nova legitimitat es troba en la promesa estatal de protegir els seus ciutadans contra els perills que amenacen la seguretat física de la persona. Abandonada la voluntat de transformació humana, la principal funció se centra en l'acceptació de la llei de la selva: protegir *físicament* les persones. Una protecció que, com sabem –recordem la piràmide d'Abraham Maslow–, està situada per sota en el procés de realització personal. Al capdavant, l'individu entregat a la pròpia supervivència té incidència en molts altres aspectes de la vida i la societat. Desregular significa convertir el *nomos* en natura, i no pas la natura en *nomos*: «La major part de les accions actuals de tipus bèl·lic, i justament les més cruels i sanguinàries, les fan entitats no estatals, que no obeeixen les lleis de cap Estat o para-Estat ni cap convenció internacional». ⁷² Són el resultat de l'erosió de l'Estat deixant que imperin les condicions de la lluita.

Les noves condicions polítiques aparten cada vegada més persones. Si abans els exclosos de la societat marxaven a un altre espai que coincidia cinematogràficament amb la natura (com en tantes i tantes pel·lícules hem pogut veure), avui, convertida la societat en natura, no existeix cap espai per a aquells que esdevenen «excedents» del sistema econòmic.

En un món asimètricament regulat, la distopia allunya la condició humana de si mateixa de manera que potser del que hauríem de parlar avui sigui de la forma en què la natura està substituint la cultura. La societat de l'espectacle és el corol·lari d'un temps que ha exterminat la cultura en els forns crematoris de la desigualtat. De les cendres, no obstant això, emergeix precisament la postcultura, com assenyalà en el seu moment George Steiner. ⁷³

Hem de contraposar la societat, que són regles que l'home articula per construir una forma de vida intencionada, a la natura, que són fets que es produeixen; el dret de la societat enfront del fet de la natura. En els *Lager*, com en les societats en les quals les persones han estat sotmeses a processos d'invisibilitat, o en les quals els interessos col·lectius se supediten a altres factors, com l'economia o l'eficiència, les regles es confonen amb els fets, és a dir, s'obre el camp de concentració entès com l'espai que apareix quan l'excepcionalitat

⁷² BAUMAN, Zygmunt. *Temps líquids*, Op. cit., pàg. 53.

⁷³ VARGAS LLOSA, Marío. *La civilització del espectàculo*, Op. cit., pàg.17 i 20.

esdevé la regla. El camp és un híbrid, dirà Agamben, entre el dret i el fet, un espai on «tot és possible».⁷⁴

Si el camp rep i fabrica persones invisibles, com una forma de suprimir la resistència, la natura edifica una societat sense homes: «I finalment potser també hi va jugar la voluntat, que vaig conservar amb tossuderia de reconèixer sempre [...] homes i no coses, i sostreure'm així a aquella total humiliació i desmoralització que duia a molts al naufragi espiritual».⁷⁵

La natura s'omple de persones deixalla amb poques possibilitats de ser reciclades com a «membres legítims i reconeguts de la societat humana».⁷⁶ La natura vessa de refugiats; el camp, d'infrahomes.

És necessari aclarir un aspecte que ha provocat no pocs equívocs i incorreccions: si els camps, com la societat, van ser creació humana, un producte de la civilització, les condicions de vida que es van organitzar estaven en consonància amb la natura i constituïren l'hàbitat de l'infrahome. Tant és així que comença a ser artificial i exagerat diferenciar entre natura i societat, mentre que tal volta té més sentit referir-se a la societat humana i a la infrahumana. Si a Dachau s'inaugura algun esdeveniment no és la mort de l'home sinó precisament el naixement de l'infrahome: el llinar entre allò que és humà i allò que és animal.

En la societat contemporània, el nostre camp, les condicions naturals es corresponen amb el lliure mercat, no endebades s'ha afirmat que «el capitalismo es la naturaleza humana en acción, es decir, la codicia».⁷⁷ La desregulació social, evidentment, implica regular la natura. Com indicà Bauman a *Modernidad y Holocausto*, l'Holocaust o va ser causat per una manca de civilització o per un excés.⁷⁸ L'excés, però, no fou una excedència d'humanitat, ans al contrari, fou una submissió a la tècnica.

Ara que parlem de la funció de la natura en les nostres societats, cal esmentar que foren els grecs els que inauguraren, com habitualment, la discussió entre la *physis* i el *nomos*, tot i que nosaltres som deutors de la cosmovisió que Charles Darwin possibilità. Amb el naturalista entràrem en l'anomenat «paradigma naturalista» o «higiènic» del pensament pedagògic (i social). En altres paraules: a la llum de Darwin es produí un procés de biologització i de medicalització de la sociologia i de la pedagogia, fins al punt que va permetre la constitució d'una

⁷⁴ AGAMBEN, Giorgio. *Homo Sacer*, *Op. cit.*, pàg. 215, 217.

⁷⁵ LEVI, Primo. *Si això és un home*, *Op. cit.*, pàg. 276.

⁷⁶ BAUMAN, Zygmunt. *Temps líquids*, *Op. cit.*, pàg. 58.

⁷⁷ KOLAKOWSKI, Leszek. «¿De qué nos sirve el concepto de justicia social?», *Op. cit.*, pàg. 179.

⁷⁸ BAUMAN, Zygmunt. *Modernidad*, *Op. cit.*, pàg. 121.

ètica higiènica. El caràcter paradigmàtic de Darwin queda reblat en constatar que és el cas més estudiat i debatut de la història de la ciència.

El model naturalista esdevingué un «discurs de veritat» que, passat pel sedàs del darwinisme social de Herbert Spencer i del maltusianisme de Thomas Robert Malthus, va introduir-se en la lluita que estaven mantenint l'absolutisme i el liberalisme, cooperant en el triomf de les propostes d'aquest últim. La cosmovisió darwinista aportà la base «científica» que el liberalisme necessitava; per una part, situà la lliure competència econòmica com una forma natural de conduir-se socialment i, per altra part, encunyà la persona com a ciutadà de drets, amb una vida que ja es podia regir per la igualtat. El mercat i la democràcia van ser l'expressió de la modernitat en la política. La diferència entre liberalisme i postliberalisme és, definitivament, la forma de comprendre el funcionament darwinista. Si els primers entengueren que calia partir de la natura i regular-la, els segons simplement deixaven que la natura regulés la societat.

8. DE L'INFRAHOME A L'HOME ECONÒMIC

Mort Déu, mort l'home i agonitzants els relats humanístics, l'economia va passar a ser la mesura de totes les coses. Si la força muscular, guiada per la intel·ligència i el sentiment, era el factor de supervivència farcit de natura, l'economia, gradualment, s'erigí en possibilitat de subsistència de l'home en la societat. L'economia, camuflada amb la forma de la lliure competència, s'ha transformat en la característica humana que ens acosta a la natura, és a dir, que apropa la nostra forma de viure a la més adequadament animal. Tots els valors, com en el camp, es van reduint al de romandre amb vida, que, finalment, està resultant el motor de l'ètica en les societats neoliberals. Dit d'una altra manera: l'economia no pot anul·lar l'ètica, però el pensament econòmic sí que pot substituir el pensament ètic.⁷⁹

Si Hitler va ser un fals ídol (potser menys fals que ídol), l'economia, que s'ha apositat en els dissenys d'un liberalisme que no és llunyanament humà, resulta un ídol més enllà de la veritat. Si el liberalisme s'identificà per l'ètica econòmica, bandera dels pensadors transcendentalistes, el neoliberalisme ha liquidat, si no convenientment sí eficientment, l'ètica de i en l'economia. L'economia ha passat de ser un subsistema social a ser el sistema per excel·

⁷⁹ BAUMAN, Zygmunt. *Modernidad, Op. cit.*, pàg. 157.

lència. Quan l'economia fagocita la societat, i l'economia és lliure mercat, la societat no té un *hors du nomos*, i aleshores simplement no té *nomos*.

El liberalisme, com la modernitat, va ser un assaig d'humanitzar la natura en resposta a la competència natural i salvatge que el darwinisme possibilita. Ben mirat, aquesta fou l'aportació dels socialismes i el catolicisme, ja que exerciren tant de control ideològic del darwinisme social com de contrapès a les tendències asocials i disgregadores que les persones alberguen. En els nostres temps de pèrdua –del pes de la religió i dels socialismes–, no sembla que hi hagi res que pugui contenir el neoliberalisme, que: «es capaz de desencadenar actos de canibalismo social de una magnitud inimaginada. Si no se contiene, puede hacer que toda una civilización se consuma en las llamas».⁸⁰ Per això, «la mort de la història» és, també, el naixement del darwinisme social.

Avui, més que ahir, cal recordar que res no és donat per naturalesa, que mai no «s'ha de fer el que s'ha de fer», com indiquen els ultradefensors més radicals de l'economia del lliure mercat. Si l'home és un ésser de transformació, l'Estat de seguretat i benestar ha estat una de les formes d'humanitzar la natura i la societat, una forma de contraposar la cultura a la natura, distanciant-se del paradigma natural.

Si en el liberalisme niava la possibilitat de la Shoah i els camps, també es trobava la del neoliberalisme, com també en l'economia apareixia la lliure economia i en l'home, l'animal o infrahome. Basada la societat en l'economia radical, el neoliberalisme amb les seves propostes desreguladores ens dirigia a passos gegantins a la pura natura; paral·lelament, la vida de l'home, i la política que el governa, transitava de la *bios* a la *zoé*, de la manera pròpia de viure d'una persona a la simple i nua vida.⁸¹

L'home, sempre quasi tan a tocar de la llibertat com de la seva il·lusió, sotmès a la condició econòmica, l'equivalent de la força física, s'animalitza i evoluciona vers l'infrahome, l'habitant dels camps d'extermini, el *Muselmann* d'Auschwitz, el *kriüpel* de Mattheusen.⁸² Els camps no inauguren la cultura d'allò que és inhumà sinó més aviat la cultura d'allò que és infrahumà.⁸³

Resulta indispensable realitzar una apreciació: el genocidi, contràriament al que s'ha dit, no torna comprensible la nostra –per altra banda inexistent–

⁸⁰ BAUMAN, Zygmunt. *Modernidad*, *Op. cit.*, pàg. 111.

⁸¹ AGAMBEN, Giorgio. *Homo Sacer*, *Op. cit.*, pàg. 10 i següents.

⁸² AGAMBEN, Giorgio. *Lo que queda*, *Op. cit.*, pàg. 44. Sobre el musulmà, pàg. 42 i següents.

⁸³ No sembla correcte interpretar els camps com l'esdeveniment d'allò que és inhumà. MÈLICH, Joan Carles. *La lección de Auschwitz*. Barcelona: Herder, 2004, pàg. 21.

naturalesa, sinó, precisament, la nostra societat.⁸⁴ El neoliberalisme actua de manera similar. En posar en el centre de la vida la qüestió econòmica, torna incompreensible qualsevol altre comportament que no hi tingui relació directa. En poques paraules, com resava un cèlebre aforisme del maig del 68, «Tots som jueus alemanys».

L'infrahome, tot i semblar contradictori, és qui no mor, aquell que, si sobreviu, viu aniquilat;⁸⁵ aquell que, havent estat torturat, no recuperarà mai més la fe en la humanitat,⁸⁶ el fruit de la biopolítica nazi inscrit en un continu biològic.⁸⁷

És l'habitant del camp, perquè en el camp no existeixen homes sinó preses la humanitat de les quals està permanentment en dubte, ensorrada sota l'ofensa soferta o infligida als altres.⁸⁸ L'infrahome és una ombra entre l'home i el no home.⁸⁹ És la pura i nua aparença. Aquell que més enllà del patiment ja no es pot suïcidar, aquell que roman aïllat del món, oblidat, solitari. L'infrahome és un ésser en el qual la dignitat està tan absent com la consciència.⁹⁰

La impossibilitat de comunicar-se destina l'home al món infrahumà: més tard es perpetua en la incomunicació: «Que nunca nos encontremos ante un ser humano con quien tengamos que establecer desesperadamente una comunicación, bajo pena de perder la vida, y no logremos hacerlo».⁹¹

L'origen del *musulmà* el trobem en l'animalització de l'ésser en els camps, en la reducció a la pura i nua vida, a la vida biològica, fisiològica, mèdica. Si l'home és competència i col·laboració, l'infrahome és pura lluita per la vida, pura liquació, pura i nua supervivència, «és [...] l'exemplar humà més idoni per a aquesta manera de viure».⁹² Pura adaptació darwinista.

⁸⁴ BAUMAN, Zygmunt. *Modernidad*, *Op. cit.*, pàg. 109: «Nuestra civilización occidental es una civilización que el Holocausto ha convertido en incomprensible».

⁸⁵ AGAMBEN, Giorgio. *Lo que queda*, *Op. cit.*, pàg. 89.

⁸⁶ LEVI, Primo. *Los hundidos*, *Op. cit.*, pàg. 22.

⁸⁷ AGAMBEN, Giorgio. *Lo que queda*, *Op. cit.*, pàg. 89.

⁸⁸ LEVI, Primo. *Si això és un home*, *Op. cit.*, pàg. 166.

⁸⁹ VEGU: AGAMBEN, Giorgio. *Lo que queda*, *Op. cit.*, pàg. 41-89.

⁹⁰ LEVI, Primo. *Si això és un home*, *Op. cit.*, pàg. 125: «baixar a l'arena com a bèsties contra altres bèsties...».

⁹¹ LEVI, Primo. *Los hundidos*, *Op. cit.*, pàg. 77. També, PAHOR, Boris. *Necrópolis*. Lleida: Pagès Editors, 2004, pàg. 30: «I això no era més que el principi, ja que després d'aquesta mateixa criatura va esdevenir culpable sense saber per què ni com va pecar, ja que no podia comprendre que algú pogués ser condemnat a causa d'usar la llengua que li havia servit per estimar els pares i començar a conèixer el món», pàg. 30.

⁹² LEVI, Primo. *Si això és un home*, *Op. cit.*, pàg. 133.

No era, ni és, el fruit d'una transformació planificada, com explicità Primo Levi, sinó «la consecuencia lógica del sistema: un régimen inhumano difunde y extiende su inhumanidad en todas las direcciones, y especialmente hacia abajo, a menos que haya resistencias o temperamentos excepcionales, corrompe tanto a las víctimas como a sus victimarios». Sense cabell ni pèl, sense cullera per menjar, sense roba, ni sabates, «Quien no la tiene se deja de percibir a sí mismo como un ser humano y se siente como una lombriz». Tatuats com els bous, transportats en vagonets de bestiar, amb un número per nom; l'explotació industrial dels cadàvers «tractats com una anònima matèria primera qualsevol, de la qual s'obtenia l'or de les dents, els cabells com a material tèxtil, les cendres com a fertilitzants agrícoles; els homes i les dones degradats a conillets d'Índies, amb els quals experimentaven medicaments per suprimir-los després». ⁹³ L'infrahome és aquell ésser la humanitat del qual, atès que no pot ser desinfectada pel Zyclon, cal desinfectar amb el camp.

La solució final, com s'ha dit, pretenia un territori *judenfrei*. A mesura que s'estenia el territori alemany l'objectiu d'allunyar-ne els jueus esdevenia més difícil. Es va intuir que només l'extermini permetria assolir l'objectiu. Avui la necessitat de la lliure economia de no carregar amb càrregues humanes no hauria d'adoptar la forma contemporània de l'extermini: exili i tancament. La solució final és l'aniquilació de la protecció sense alternativa, l'aniquilació de la nostra humanitat, de la democràcia, de la cultura. Potser Alemanya va guanyar la guerra.

⁹³ LEVI, Primo. *Si això és un home*, Op. cit., pàg. 268-269.